

Piispa emeritus Voitto Huotari

KALEVI TOIVIAINEN – PIISPANI JA TYÖTOVERINI 1978-1993

*Kalevi Toiviainen Hannu Konolan kuvaamana
(Mikkelin hiippakunnan tuomiokapituli)*

Kalevi Toiviainen oli Mikkelin hiippakunnan piispana viisitoista vuotta. Luonnehdin seuraavassa tätä aikaa oman kokemukseni pohjalta: miten arvioin hänen toimintaansa kirkossa, seurakunnissa sekä tuomiokapitulissa ja millaisia olivat kokemukseni hänestä henkilönä.

Pappina ja tutkijana kokenut virkaa tullessaan

Kalevi Toiviaisella oli piispan virkaan varsin monipuoliset lähtökohdat. Pappisvihkimyksensä jälkeen vuodesta 1955 oli toiminut yksitoista vuotta seurakuntatyössä: Ristiinassa, Sysmässä, Kuopion tuomiokirkkoseurakunnassa, Sulkavalla, Jyväskylässä ja viimeksi jälleen Ristiinassa, nyt kirkkoherrana vuoteen 1970. Hän tunsii seurakuntatyön ja hiippakunnan. Hänellä oli kolmen vuoden kokemus myös opettajien kouluttajana Jyväskylän kasvatustieteellisessä korkeakoulussa.

Kirkon koulutuskeskuksen ensimmäisenä johtajana Kalevi oli vuosina 1970-74. Helsingin yliopistossa hän toimi sosiaalietiikan apulaisprofessorina 1974–1976 ja ekumeniikan professorina 1976–1978. Professorivuosinaan hän oli myös raamatunkäännöskomitean jäsenenä 1973-78 ja Kirkkojärjestyskomitean jäsenenä 1974-79. Hän osallistui myös oppikeskusteluihin Venäjän ortodoksisen kirkon kanssa vuodesta 1971, mikä jatkui koko hänen piispuuskauden.

Seurakuntakokemus merkitsi monitahoista asiantuntijuutta toiminnan ja hallinnonkin kysymyksissä. Teologian tutkijan ja opettajan kokemus oli luonut häneen kaikkein vahvimmat jäljet. Piispana hänen toimiaansa väytti teologinen ote.

Työtoveri ja ystävä

Olimme tunteneet toisemme jo yliopistoa ajoilta, hän professorina ja minä toisella laitoksella assistenttina. Sain vuodesta 1978 olla viisi vuotta Kymissä yhtenä hiippakunnan kirkkoherroista. Läheisintä kanssakäymisemme oli sittemmin, kun olin kymmenen vuotta hänen työtoverinaan tuomiorovastin asemassa.

Teologisesti olimme erilaisia, Kalevi dogmaatikko, minä matalakirkollinen käytännöllistä teologiaa harrastanut kirkonmies. Tunsin Kalevin minua arvostavan ja ajoittain minuun jopa tukeutuvan. Teologinen eri näkökulmaisuus ei meitä eristänyt toisistamme, vaan koin sen täydentävänä ja hyödylliseen vuorovaikutukseen sisällön antajana.

Kanssakäymistämme leimasi mielestäni kauttaaltaan läheinen ja avoin ystävyys. Tässä joukossa myös Kalevin puoliso Leena ja oma puolisoni Irene olivat monin tavoin mukana.

Kirkon ominaislaatu kansankirkollisuuden ja kokemuskristillisyyden tukipilariksi

Kalevi kuului teologeihin, jotka 1970-luvulta lähtien rakensivat uudenlaista kirkkotietoisuutta. Professori Seppo A. Teinonen, suomalaisen kirkkokäsitykseen uutta suuntaa viitoittanut vaikuttajahahmo, oli Kaleville teologina ja myös ystävänä läheinen. Kalevin kirkkokäsityksessä sana, sakramentit sekä kirkko instituutiona ja sen virka olivat keskeisiä. Hänen ajatteluansa voi luonnehtia syväkirkolliseksi – tuolle 1970-luvulta vahvistuneelle virtaukselle ei kai ole parempaa nimitystä.

Piispa Osmo Alajan jälkeen muutos Mikkelin hiippakunnassa oli huomattava, vaikka se ei ulospäin korostunut. Kalevi ei siitä tehnyt numeroa, niin että olisi lähtenyt vertailuihin edeltäjänsä kanssa. Matalakirkollisen asevelipapin sijaan Mikkelin hiippakunta sai kirkon olennaisrakenteiden, sanan ja sakramenttien sekä viran, korostukseen painoa panevan piispan. ”Kansankirkosta kirkoksi” sopii hyvin Kalevin painotusten kuvaukseksi.

Kokemuskristillisyydellä on Mikkelin hiippakunnassa ollut aina itäsuomalaisittain vahva sija. Kalevin piispuuden alkuvuosina se tuntui mm. Mikkelissä vahvana karismaattisena liikehdintänä. Kokemuskristillisyyttä ei niinkään saanut Kalevilta

suopeutta. Sen sijasta hän napakasti paimensi turvautumaan tunteiden tarkkailun sijaan kirkon sanaan ja sakramentteihin.

Teologipiispa puhujana ja kirjoittajana

Kalevi kirjoitti paljon. Häneen puheensa ja saarnansa olivat lähes poikkeukselta kirjallisesti huolella valmisteltuja. Paimenkirjettä *Kirkosta katsoen* (1979) ja *Tulevaisuuden kynnyksellä* -kirjaa (1983) sekä merkittävimpiä kannanottopuheita on muun ohella luonnehtinut Jaakko Ripatti Mikkelin hiippakunnan menneisyyttä käsitelleessä teoksessa (*Kaakonkulman kapituli*, 2004).

Kalevi piti esillä itselleen läheisiä teemoja seinäreissa ja seurakuntavierailuilla puheissa ja esitelmissä – silloin kun hän itse sai teemansa valita. Kerran seminaarin järjestäjä oli unohtanut ilmoittaa, mikä on hänelle merkityn esitelmän näkökulma. Kun Kaleville selvisi, että hän oli kirjoittanut puheensa suppeammasta näkökulmasta, hän teki öitä myöten jo laatimansa tilalle uuden esitelmän – tyypillistä Kalevia.

Kymmentä käskyä ajankohtaistanut kirja *Iloitsen sinun käskyistäsi* (1987) syntyi pääosin niin, että piispantarkastusten työntekijöiden ja luottamushenkilöiden tapaamisissa Kalevi piti esitelmää ja julkaisi niistä tuon kirjan. Teologialla ja kulttuurihistorialla höystetyt kuvaukset taisivat ainakin osittain ylittää kuulijoiden vastaanottokyvyn. Mutta muutenkin Kalevi esitelmöi kuulijoita aliarvioimatta. Eri tilanteiden kuulijat eivät ehkä aina kaikkea ymmärtäneet tai osanneet taikka jaksaneet omaksua.

Puheet olivat laajoja – seurakuntatilanteissakin viidestä kymmeneen täyttä liuskaa. Niissä oli viittauksia tunnettuihin teologeihin ja kulttuurihistorian henkilöihin. Pohdinnat olivat analyttisiä ja ajankohtaan soveltavia. Pinnallisuuteen hän ei todella milloinkaan sortunut.

Kauttaaltaan Kalevin toimista henki herpaantumaton työkyky ja ahkeruus.

Toiviaisen teemat piispan työssä

Kalevin piispan työssä näen puolenkymmentä teemaa, jotka nousevat esiin hänen puheistaan, esitelmistään, artikkeleistaan ja kirjoistaan.

1. Kirkkotietoisuus

Kalevi suhtautui kriittisesti perinteisiin kansankirkkotulkintoihin, kuten jo mainitsin. Kirkon ominaislaatu uhkaa näissä hämärtyä. Kirkkotietoisuuden voimakkuudella on suora yhteys kirkon hengelliseen elämään ja sen ominaislaadun toteutumiseen, hän luonnehti toistuvasti.

2. Ekumenia

Ekumenia oli kestäviä teemoja läpi koko hänen piispuuskautensa. Kirkon yhteinen ”uskon tallennus” on elvytettävä kirkollisen elämän kiintopisteeksi ja käytinvoimaksi. Kalevi ei kuulunut aikansa Luther-tutkijoiden kärkijoukkoon – jos tähän joukkoon ollenkaan. Lutherilla hän ei argumentoinut. Luther henkilönä ja uskonpuhdistajan rehvakka tyyli sai osakseen enemmän paheksuntaa kuin ihailua. Luterilaisuuden ekumeeniset elementit vain olivat hänen piispan toimissaan esillä.

3. Raamattukäsitys

Raamattuteemaa hän käsitteli sekä ajankohtaisen keskustelun että aiheen keskeisyyden siivittämänä. Heikki Räisäsen herättämien tulkintojen kritiikki oli selkeäsanaista. Hän puolusti pontevasti oikeutusta kirkon tulkintatraditiolle. Piispuuden loppuvaiheessa tema liittyi uuden raamatunkäännöksen valmistumisen ”sisäänajoon”.

4. Maallikkous

Koko piispuusajan hän käsitteli myös yllättävän paljon maallikkoutta. Tulevaisuus seurakunnissa joudutaan rakentamaan jäsenten oman aktiivisuuden varaan. Sen puute on kansankirkon heikko kohta. Se vaatii jäsenten uskon tietoisuuden vahvistamista ja heidän sitoutumistaan uskoon. Kaiken seurakuntatyön lähtökohta ja perusta on Jumalan läsnäolon tunto. Nyt se oli aika löytää uudestaan. Se on myös maallikkouden uudistumisen avain.

5. Yhteiskunnan eriarvoisuus

Yllättävän paljon koko hänen piispuusajan puheissaan on myös yhteiskunnan ajankohtaisten kysymysten arviointia: taloudellisen eriarvoistumisen kritiikkiä, työttömyyden ja nuorten syrjäytymisen torjunnan teemoja. *Tulevaisuuden kynnyksellä* (1983) on paimenkirjeen *Kirkosta katsoen* –kirjan tavoin Kaleville tyypillisesti asiapitoinen. Siinä ovat vielä enemmän tarkastelun kohteena yhteiskunnalliset asiat kuten talouden etiikka, työttömyys, vieraantumisen, nuorison asema ja kulttuuri. Yhteiskunnallisten aiheiden käsittely kertoo sekä aktiivisesta ajankohtaisten kysymysten seuraamisesta että hänen laajakatseisuudestaan ja analyttisestä otteestaan.

6. Kulttuuri

Kalevi oli paitsi teologi myös humanisti. Hän harrasti aktiivisesti varsinkin kirjallisuuttaja kuvataiteita. Hänen esityksenä olivat monilla kulttuurihistorian klassikoiden näkemyksillä varustettuja, siinä kun teologienkin. Hän jaksoi muistuttaa pappejaan paitsi teologian harrastamisen myös kaunokirjallisuuden seuraamisen välttämättömyydestä.

Kirkon yhteiset tehtävät

Piispuusaikanakin Kalevi oli eri työryhmissä käytetty jäsen erityisesti teologista arviointia vaatineissa asioissa. Naispappeus oli ymmärrettävästi 1980 puolivälissä myös aiheina. Kalevi suhtautui harkitsevasti naispappeuteen ennen päätösten valmistelua – tai ainakaan hän ei tuonut kantaansa esille. Luulen, että hänen siirtymisensä harkitsevasta kannattajaksi oli merkittävä, kun kirkossa päädyttiin myönteiseen ratkaisuun. Hän oli tuolloin myös kirkolliskokouksen perustevaliokunnan puheenjohtaja.

Raamatunkäännöksen viimeistely osui hänen piispuutensa loppuvuosiin ja se vaati paljon työtä, sillä hän oli kirkolliskokouksessa neljä vuotta sen valiokunnan puheenjohtaja, joka viimeisteli uuden käännöksen. Muistan, miten pilkkujen käytön johdonmukaisuuden puuttuminen oli pedanttiselle Kaleville tuskallista, vaikka se ei työn suuria ongelmia ollutkaan.

Venäjän kirkon kanssa käydyissä oppikeskusteluissa Kalevia oli tärkeä teologi, luterilaisuuden hallitseva mutta ekumeenisesti orientoitunut. Hän oli mukana myös kansainvälisissä luterilais-ortodoksisissa oppikeskusteluissa. Kalevin johdolla aloitettiin myös oppikeskustelut Suomen ortodoksisen kirkon kanssa vuonna 1989.

Piispa seurakunnissa

Piispantarkastukset, erilaiset seurakunnan ja paikkakunnan juhlat ja tapahtumat ovat piispan arkea. Piispantarkastuksissa tuli kauttaaltaan ilmi Kalevin oman seurakuntakokemuksen vahvuus. Hän kyseli huolellisesti sekä etukäteen sekä paikallisissa tilanteissa ensin, mikä oli tilanne, mitkä kysymyksiä ja mihin häneltä toivottiin vastauksia. Ne olivat tasavertaista, avointa vuorovaikutusta. Vaikka Kalevi ei peitellyt laajaa tietämystään ja mielipiteitään, keskustelutilanteiden ja keskustelukumppaninsa hallitsemiseen hän ei pyrkinyt.

Kalevin piispuuskausi oli mahdollisesti kirkon kaikkein vaurainta aikaan. Jokin uusikin seurakuntatalo vielä vihittiin, Mikkeli hiippakunnassa yksi kirkkokin Sammonlahteen. Piispan mielipidettä kysyttiin ajoittain siitä, mikä uusi virka nyt perustettaisiin, kun varoja siihen tuntui olevan. En löydä linjaa, jota hän olisi ajanut. Kyllä hän jätti ratkaisut yleensä seurakunnan omaan harkintaan.

Muutenkaan en tunnistanut Kalevissa sellaista vallankäyttäjää, joka olisi jyrännyt näkemyksiään käytäntöön yksipuolisilla henkilövalinnoilla tai hallinnollisilla pakkopäätöksillä. Hänen vallankäyttönsä oli teologisiin argumentteihin vetoavaa sanan käyttäjän valtaa.

Kalevin aikana ekumeenisista vaikutteista alkanut ja lopulta jumalanpalvelusuudistukseen johtanut liturginen liikehdintä ei näkynyt vielä hänen piispuudessaan. Hän itse oli muutenkin enemmän saarnamies kuin liturgi.

Vierailut työpaikoille ja kouluihin olivat vielä silloin nykyistä yleisempiä. Niissäkin Kalevi esiintyi selkeästi teologina. Mihinkään julkisuusjippoihin hän ei lähtenyt. Kerran piispantarkastuksessa hänet oli viety ajomieheksi hirvijahtiin. Kalevi kertoi, että hän rukoili koko ajan hartaasti, että ei saataisi mitään. Hän ei haluaisi esiintyä lehtikuvassa kaadetun hirven vieressä. Eikä saalista saatukaan.

Kouluvierailulla kysyttiin kerran Kalevin kantaa raskaasta rockista. Se ei todellakaan ollut Kalevia alaa. Hän vastasi kertomalla, miten antiikin aikana levoton musiikki oli saanut joukot aivan riehaantuneiksi ja suunniltaan. Siitä kuulijat päätelköt.

Seuraavaa musiikkiinkin liittyvää tarinaa Kalevi itsekin kertoi mitellään. Kun hän oli kirjoittanut tutkimuksen aseistakieltäytymisestä, se oli niin tasapuolinen, että lukija ei saanut selvää, kummalla kannalla tekijä asian suhteen oli. Seppo A. Teinosen mukaan se on pääteltävissä siitä, että Kalevin mielimusiikkia on Jääkärimarssi.

Hiippakuntahallinto

Tuomiokapitulin istunnot kaksi kertaa kuukaudessa olivat olleet hyvin perinteisiä ja muodollisia, eikä Kalevi halunnut muuttaa tapoja. Tauolla kahvipöydässäkin istuimme virkahierarkian sanelemassa järjestyksessä. Istunnot olivat pitkiä, sillä asessoreiden valmistelut luettiin kokonaisuudessaan suullisesti.

Hallintoasioissa Kalevi arvosti paitsi lakia myös perinteisiä virkamiestulkintoja. Kun niiden mukaan mentiin tarkasti, asioiden hoidossa oli ryhtiä ja ennustettavuutta.

Kalevin aikana tuomiokapituleiden henkilöstörakenne uudistui. Valtion ylläpitämän hallinnollisen puolen rinnalle tuli kirkon ylläpitämä toiminnallinen osasto pääsihteereineen, ja hiippakuntasiheteereiden joukko lisääntyi. Vaikka Kalevi ei kovin aktiivisesti tainnut käyttää sitä omana työrukkasenaan, hiippakunnan johtamiseen se toi kuitenkin tarpeellisen ulottuvuuden.

Henkilökohtainen kohtaaminen

Kalevi vastasi saamiinsa kirjeisiin ja samaansa huomioon uskollisesti kirjeellä. Niistä huokuu kohteliaisuus ja arvostus. Mutta on joukossa kirpeän teräviäkin kirjoituksia, joita hän reaktiona tai muuten lukemansa pohjalta eri tahoille lähetti.

Henkilökohtaisissa kohtaamisissa hän osoitti keskustumppaneitaan kohtaan mielenkiintoa ja kuuntelemisen halua. Keskusteluja leimasi perinteinen käytöskulttuuri. Sinuttelua käytettiin vain, kun sinunkaupat oli tehty. Kalevista oli kiusallista, jos hän ei muistanut, oliko jo sovittu ”läheemmästä tuttavuudesta” tai jos hän ei muistanut aikaisemmin itsensä hänelle esittäytyneen ihmisen nimeä. Keskusteluihin ryhtyminen jatkuvasti uusien ihmisten kanssa on piispan arkipäivää. Kun henkilö oli yliopistotutkinnon suorittanut, eräs Kalevin avauksista oli kysyä, mistä tämä oli suorittanut laudaturtyönsä. Siitä keskusteltaessa oltiin myös Kaleville läheisellä maaperällä.

Tapakasvatusta Kalevi halusi antaa omalla huolellisella käyttäytymisellään. Siinä oli hänelle ominaista sivistyneisyyttä. Jos tavat tunsivat, kanssakäymisessä oli selkeyttä. Monet eivät tunteneet ja kokivat sen välistä muodollisena.

Synodaalikokouksen avaustapahtumaan 1980-luvun lopulla Kalevi määräsi meille tohtoreille tohtorinhatut päähän. Niinpä sitten kulkueen keulilla jumalanpalveluksesta seurakuntakeskukseen tallusti muutamia violettihattuisia – ehkä me muutamat itsekin siitä hiukan kiusaantuneina.

Kerran olin Kalevin kanssa lähdössä varmaan piispantarkastukselle ja minulla oli lippalakki, musta kylläkin. Hiippakunnassa on niinkin moukkamaisia pappeja, että niillä ei ole hattua, sanoi Kalevi ikään kuin muina miehinä. Ymmärsin kyllä, mutta en muista, kauankohan meni ennen kuin osasin sen toteuttaa. Tällaiset seikat eivät millään tavalla vaikuttaneet meidän läheisiin väleihimme – olimmehan tottuneet toisiimme.

Hannu Konolan hahmottama henkilökuva

Kalevin saamisensa muotokuvattavaksi oli työn takana. Se onnistui vasta, kun hänen rippikoulupoikansa Hannu Konola ryhtyi maalariksi. Taulun tekijä on kertonut taulunsa taustoista, vaikka kuvat jo sinänsä ovat selkeitä. Poikkeuksellisessa taulussa Kalevi on kuvattu sivuprofiilista. Tyylitelty ristikin hahmottuu taustassa. Väreinä on violettia ja harmaata. Kun Kaleviltä kysyy, hän sanoo olevansa pessimisti, mutta kuvassa hän katsoo toiveikkaana valoon ja ylöspäin, kuvaa taulun tekijä. Risti on myös kuvajaisina, koska piispan elämässä on ristiä monessa merkityksessä. Kuvattavan edessä on punainen (!) kynä vielä kirjoittamattoman paperin päällä. Kuvassa on kirja, sekä teologin että humanistin työväline. Kädet myös katolisuudesta tunnetussa pappien rukousasennossa. Sormus erottuu selvästi. Mutta kelloa ei ole kädessä. Konolan mukaan niille, jotka sitä kysyvät, pitää sanoa, että kyllä piispa on sen verran ajan tasalla, että hän ei kelloa tarvitse.

Muotokuva on nähtävissä Mikkelin hiippakunnan internetsivuilla osoitteessa <http://www.mikkelinhiippakunta.evl.fi/hiippakuntatiedot/61#08>

Hengellinen isä

Kalevin hautajaisissa tein itseäni koskevan merkittävän oivalluksen. Minulle Kalevi on ollut yksi hengellisistä isistä. Tällaisen vaikuttajan ei tarvitse olla luostarin eristyneisyydessä tai hiljaisuuden rauhassa kypsynyt ihminen. Hän voi olla teologi kuten Kalevi. Hänen teologiansa oli nivoutunut kirkon ja kristityn elämään saumattomasti ja syventävästi. Hänen lähellään olen saanut olla jatkuvasti teologisen herkkupöydän äärellä. Minulle se on ollut uskonelämäni kannalta ravintorikasta.